

9. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: Теорія і практика : [монографія] / Людмила Леонідівна Хоружа. – К. : Преса України, 2003. – 320 с.

10. Чернышев А. С. Практикум по решению конфликтных педагогических ситуаций / Алексей Сергеевич Чернышев. – М. : Педагогическое общество России. – 1999. – 186 с.

УДК37.026+37.013

Л.Є. Петухова,

доктор педагогічних наук, професор
(Херсонський державний університет)

О.В. Співаковський,

доктор педагогічних наук, професор
(Херсонський державний університет)

ПРО МОДЕЛЬ ТРИСУБ'ЄКТНОЇ ДИДАКТИКИ

Сьогодні ми зіткнулися з феноменами, які вимагають відповіді:

- 1) викладач втратив монополію на знання;
- 2) студенти отримали необмежений доступ до інформаційних ресурсів;
- 3) феномен "червоного зсуву" в розширенні інформаційно-комунікаційного простору;
- 4) наявність якісно і кількісно різних ІКТ-компетенцій у молодого і старшого поколінь.

У зв'язку з цим змінюється парадигма освіти:

- 1) глобальні знання з точки зору: створення, підтримки та розвитку, доступу;
- 2) глобальні освітні класи;
- 3) WEB – мультимедійне відображення об'єктів;
- 4) on/off-line системи доступу до навчальної інформації;
- 5) інтеграція навчальних ресурсів;
- 6) багатомовність освітнього простору;
- 7) асинхронність сучасних моделей управління навчанням;
- 8) гармонізація із середовищем;
- 9) формування соціально-інформаційної імунної системи особистості.

Як засвідчують результати вивчення відповідних наукових джерел, погляди педагогів різних країн світу на розвиток систем освіти є близькими. Інформаційному суспільству необхідні люди, що

самостійно мислять, здатні до самореалізації, яка базується на об'єктивній самооцінці.

Сучасний і майбутній роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який: уміє думати самостійно та вирішувати різноманітні проблеми (тобто практично застосовувати отримані знання); володіє критичним і творчим мисленням; має багатий словниковий запас, заснований на глибокому розумінні гуманітарних знань.

Як зазначав Лестор Туроу: "Технологія і ідеологія потрясають основи капіталізму двадцять першого сторіччя. Технологія робить кваліфікації і знання єдиним джерелом стійкої стратегічної переваги" [9]. Усвідомлення цього факту стає надбанням сьогодення. Постійно збільшується кількість випускників ЗНЗ і ВНЗ, які розуміють, наскільки потрібні їм знання, практичні інтелектуальні вміння для самоствердження, самореалізації в житті. Досягти означеної мети можливо лише через використання особистісно-орієнтованих технологій, тому що організацію навчання в сучасному навчальному закладі зорієнтовано на середнього учня, що передбачає засвоєння та відтворення знань, умінь і навичок, а, отже, не може відповідати вимогам суспільства до рівня освіти підростаючого покоління.

Основними напрямками культурно-освітньої та науково-технічної інтеграції, сформульованими у Болонській декларації, визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці.

На жаль, зміст навчання на сучасному етапі розвитку вітчизняної вищої школи зорієнтовано на те, що в майбутнього вчителя виробляється стійкий стереотип очікування привнесення мети та того, що хтось має запропонувати план її досягнення. Як результат – відсутність прагнення до здійснення особистого аналізу власної діяльності, неспроможність здійснення самооцінки і погодження її з оцінкою інших. Водночас в умовах широкої палітри інноваційних освітніх технологій, авторських шкіл, альтернативних педагогічних систем робота вчителя базується на діяльності дослідницького характеру, яка за змістом і формою є діяльністю творчою і передбачає самостійну постановку проблем, мети, а також планування і реалізації дослідження. Потреба в саморозвитку та самореалізації є основою творчої активності людини.

Ще давньокитайські філософи підкреслювали, що вчителю та його учню необхідно вдосконалюватись одночасно: "Учитель і учень ростуть разом". Уміння дидактично доцільно керувати було відбито у формулі: згода між учнем і учителем, легкість навчання, найбільш томливе міркування. Важливим вважався результат, а не форма.

Досягненням цивілізаційного розвитку стародавньої епохи була поява першого "штатного" педагога – Квінтіліана [4].

Наступна епоха – Середньовіччя – характеризується становленням і розвитком прикладних знань, що створило сприятливі умови для прориву із традиційної в сучасну інформаційну цивілізацію. Поступово змінювалось обличчя педагогіки. Ідеї гуманізму отримали свою реалізацію в школі італійського педагога Вітторіно де Фельтре.

Дидактика Я. Коменського охоплює практично всі проблеми, що є предметом сучасної педагогіки. Ці намагання зробити педагогічний процес розумно організованим і цілеспрямованим викладені у багатьох працях, особливо "Великій дидактиці" [5].

Змінювався зміст дидактичної моделі різних епох. Найбільш тривалим, як показує історико-педагогічна думка, було "життя" об'єкт-суб'єктних відносин. Саме поняття "суб'єкт" є багатозначним (від лат. *subjektus* – той, хто лежить знизу, перебуває в основі) і визначається як "носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, яке спрямоване на об'єкт". Цей термін уперше з'явився в античній філософії IV–III ст. до нашої ери та вживався вже Аристотелем, який визначав ним і індивідуальне буття, і матерію – неоформлену субстанцію. У середні віки під суб'єктом розумілося щось реальне, що існує в самих речах (тоді як об'єкт існує для неї лише в інтелекті) [1].

Сучасне трактування поняття "суб'єкт" бере початок від Р. Декарта, у працях якого різке протиставлення суб'єкта й об'єкта виступило вихідним пунктом аналізу пізнання і, зокрема, обґрунтування знання з точки зору його достовірності; тлумачення суб'єкта як активного початку в пізнавальному процесі відкрило шлях до дослідження умов і форм цього процесу, його суб'єктивних передумов [1]. Філософи І. Кант, В. Гегель, Л. Фейєрбах у своїх працях обмежувалися розумінням його в сфері пізнавальної діяльності (як активного діяча самопізнання). Пізніше термін "суб'єкт" набув і активного предметно-практичного значення. Ним визначали особу, яка веде активну діяльність щодо об'єкта.

На сучасному етапі розвитку філософських поглядів, суб'єкт – це той (або те) хто (або що) пізнає, мислить і діє, на відміну від об'єкта [3]. Діалектичний матеріалізм радикально розширює розуміння суб'єкта, безпосередньо пов'язуючи його з категорією практики. Тому тут суб'єкт виступає як суб'єкт наочно-практичної діяльності, а не одного лише пізнання [2]. Суб'єкт вступає у взаємодію з об'єктом, намагаючись пізнати його.

У психології суб'єкт спирається на активність особистості, на її індивідуальні можливості (здібності, діяльність). Лише у XVII ст. цей термін починає використовуватися як позначення психолого-

теоретико-пізнавального Я, що протиставляється чомусь іншому – Не-я, предмету, об'єкту, або як позначення індивіда, якому протистоїть, протиставляється об'єкт і який спрямовує на цей об'єкт своє пізнання або дію, – у цьому разі він виступає як "суб'єкт пізнання", "суб'єкт дії" [7].

У педагогіці суб'єктом є педагог, який веде активну роботу з виховання учнів як своїх об'єктів. Суб'єктно-об'єктному підходу у вихованні надається дедалі більшого значення саме в системі демократизації цього процесу, оскільки тут набуває поширення диференціація й індивідуалізація виховання, у результаті чого досягається мета – перетворення об'єкта в суб'єкт виховного процесу. Сучасний словник із педагогіки дає таке тлумачення: суб'єкт – активно діюча особа, яка пізнає, володіє свідомістю людини або колектив. Суб'єкт може проявити ініціативу і самостійність прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, самозмінюватися, самовдосконалюватися, визначати перспективу своєї багатомірної життєдіяльності [8, с. 754].

Використання в дидактичній практиці поняття "суб'єкт" стосовно учня вимагає уточнення його змісту. Суб'єктом є певний школяр чи група дітей, які розглядаються в бутті та разом із пізнанням буття творять його. Зміни в бутті ведуть до зміни суб'єкта як частини буття. Отже, ця взаємодія є діалектичною: буття творить суб'єкта, а суб'єкт творить буття. Таке розуміння суб'єкта надзвичайно важливе для дидактики – у процесі навчально-пізнавальної діяльності учень стає суб'єктом, тобто потенційно готовим для самоактуалізації, самовизначення, саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності, а ставши суб'єктом діяльності, він змінює дійсність.

Результати проведеного нами екскурсу щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дозволили дійти висновку, що інтенсивність і некерованість змін, які відбуваються в сучасному середовищі, вимагають розглядати його в якості активного суб'єкта освітнього процесу. Це дало можливість висунути ідею щодо необхідності введення в теорію і практику навчання поняття "трисуб'єктна дидактика".

Розгляд інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як суб'єкта, на наше переконання, не вступає у протиріччя з розглянутими вище означеннями, оскільки компонентами інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища є не тільки технології, але й людські ресурси, які неперервно їх оновлюють зі швидкістю, що постійно зростає. У цьому сенсі необхідно наголосити на сучасному якісно новому освітньому середовищі, що відрізняється від того, яке було 15–20 років тому. Йдеться про набуття за сучасних умов освітнім середовищем статусу

рівноправного суб'єкта. При цьому в кожний поточний момент перебігу навчального процесу суб'єкти можуть змінювати свою функціональність, переходити із суб'єкта в об'єкт і навпаки. Їхня рівноправність виявляється в можливостях здійснення необхідних змін стану активності кожного із трьох суб'єктів.

Отже, ми маємо змогу стверджувати, що сучасний навчально-виховний процес визначається наявністю трисуб'єктних відносин, які встановлюються між студентом, викладачем та інформаційно-комунікаційним середовищем. Під інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем нами розуміється сукупність знанневих, технологічних і ментальних сутностей, які в синхронній інтеграції забезпечують якісне оволодіння системою відповідних знань.

На нашу думку, сутність – це те постійне, що зберігається в явищі за різних його варіацій, у тому числі і часових. Це невід'ємна якість, без якої предмет неможливо осмислити. Сутність – це найголовніше, основне, істотне в будь-чому; це внутрішня основа предметів, яка визначає їхні глибинні зв'язки та тенденції, що виділяються і пізнаються на рівні теоретичного мислення (за сучасним тлумачним словником української мови).

Слід зазначити, що знаннєві сутності передбачають наявність в особистості системи набутих і сформованих знань. До технологічних сутностей ми відносимо технічні, програмні, мережні засоби отримання, зберігання, опрацювання та представлення інформації. Що ж стосується ментальних сутностей, то вони, у свою чергу, передбачають дотримання сукупності психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і інших особливостей народу.

Однією з основних передумов створення інформаційного суспільства є інформатизація освіти як один із провідних компонентів технологічної перебудови суспільства. При цьому новий рівень життя можливий тільки на якісно новому інформаційному рівні всіх сфер.

Інформаційні технології, засновані на впровадженні комп'ютерних систем, є універсальними. Використання нових технологій як інтелектуального інструментарію людини має бути підтримано всіма соціальними інститутами та знайти інтенсивне запровадження у практиці роботи всіх ланок системи неперервної освіти.

У межах такого підходу ми реалізуємо важливий цільовий трикутник: природну інтеграцію навчання, наукових досліджень і потреб ринку праці (рис. 1). За умови ігнорування середовища як суб'єкта виховання, ми будемо готувати спеціалістів, неадекватних реальній дійсності.

Трисуб'єктна дидактика – один із напрямів педагогічної науки про найбільш загальні закономірності, принципи та засоби організації

навчання, що забезпечує свідоме та міцне засвоєння системи знань, умінь і навичок у межах рівноправних взаємин учня (студента), учителя (викладача) та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

Рис. 1 Взаємозв'язок ключових інтегративних складових компетентнісного підходу

При цьому важливо відмітити, що в такому процесі постійно змінюється загальний стан того, хто навчається, того, хто вчить та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

У межах такого визначення природно виникають трисуб'єктні взаємини, які ми розуміємо як неперервні і постійні (як у просторі, так і в часі), які спрямовані на реалізацію освітніх потреб студента.

Результати динаміки дидактичних підходів до організації навчального процесу представлено на рисунку 2.

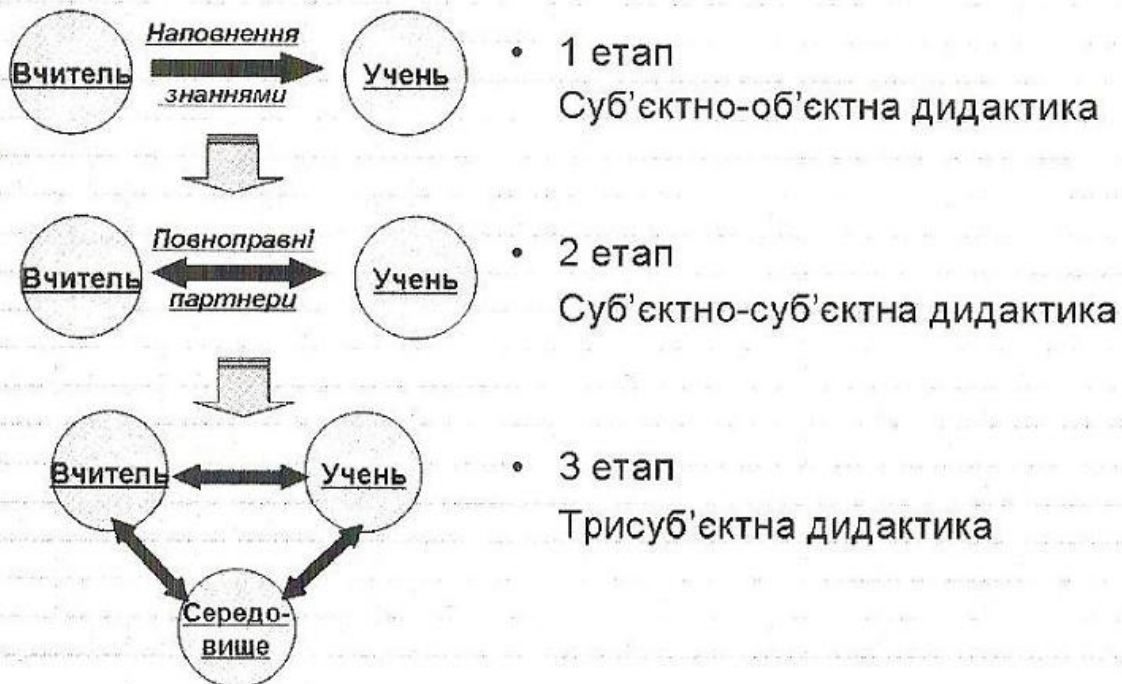

Рис. 2 Динаміка дидактичних підходів до організації навчального процесу

Оскільки ми розглядаємо середовище як самостійний елемент, відзначимо його активні складові, що найбільш проявляються у навчальному процесі [6]:

- середовище постійно і агресивніше збільшує *мотивацію* підростаючого покоління до споживання контенту, що циркулює в ньому;
- середовище надає доступ до *ресурсів* у будь-який зручний для людини час;
- середовище володіє зручним, гнучким, дружнім, інтелектуальним *сервісом*, що допомагає людині знайти необхідні інформаційні ресурси, дані або знання;
- середовище *не емоційне*, воно працює відповідно до запитів людини стільки, скільки їй необхідно;
- середовище *наповнюється* інформацією, даними, знанням з величезною, швидкістю, що постійно зростає;
- середовище дозволяє організувати практично безкоштовні, зручні в часі *контакти* між будь-якою кількістю людей, забезпечити зручний і гнучкий обмін інформацією (причому в будь-якому вигляді) між ними;
- середовище, крок за кроком, стандартизує, а потім інтегрує в собі *функціональність* усіх попередніх, нині, так званих, традиційних засобів отримання, збереження, обробки і представлення необхідної людуству інформації, даних та знань;
- зростає кількість *рутинних* операцій, які бере на себе середовище і які пов'язані з операційною діяльністю людини (це, до речі, одна із найбільших проблем, яку людство очікує у майбутньому – "чим більше доручень – тим більше відповідальності – тим більше небезпеки залишитися без ресурсів");
- збільшується рівень *контролю* над даними та операційною діяльністю людства, який одержує середовище.

Саме в рамках трисуб'єктної дидактики ми зможемо дати відповіді на актуальні питання, що стоять перед сучасною системою освіти:

- роль і місце вчителя у новій дидактичній моделі;
- співвідношення віртуальних і візуальних форм взаємостосунків суб'єктів дидактичної системи;
- розробка сучасних фільтрів доступу дітей до інформаційних ресурсів суб'єктів дидактичної системи;
- організація сучасних систем контролю навчальної діяльності;
- забезпечення органічної єдності між мінливими вимогами ринку праці та консервативними можливостями системи освіти;

– організація сучасної, а – головне, – систематичної і системи перепідготовки підвищення кваліфікації викладачів і вчителів, що постійно діє.

Крок за кроком стає зрозумілим, що технології, які продукує сучасна індустрія, сьогодні не просто впливають на технології передачі знань, але фактично визначає якісно нові форми організації їхнього освоєння. На цьому етапі розвитку ми бачимо такі проблеми:

1) неоднорідність поширення комп'ютерних і комунікативних засобів;

2) величезні розходження в підготовці та постійній перепідготовці кадрів, причому як академічних, так і управлінських;

3) інертність системи освіти;

4) обсяг технологічного відновлення середовища навчання, що включає весь інструментарій як викладача, так і тих, хто навчається, що постійно зростає;

5) накладення різних парадигм навчання, що вносять істотне сум'яття в усвідомлення вчителів їхньої нової ролі у процесах передачі знань, формуванні вмінь і навичок;

6) стереотип обивательського ставлення до педагогіки в цілому як описового розділу знань людства, де кожен громадянин країни є ерудованим фахівцем;

7) відсутність формальних систем, що описують різні моделі навчання.

Стає зрозумілим, що без створення цілісного подання про нову або, краще сказати, про нові технології навчання дуже складно прогнозувати, а, отже, і приймати ефективні рішення у визначальній галузі розвитку людської цивілізації – освіті.

ІКТ – не тільки засіб навчання. Вони створюють можливості активного навчального середовища, яке включає процесуальний, змістовий блоки і блок управління. Середовище починає відігравати більш важливу роль і бере на себе частину функцій учителя. За умови використання такого середовища навчання відсутність викладача, наприклад, через хворобу вже не є проблемною ситуацією. Студенти мають можливість продовжувати навчання. Безумовно, у процесі створення відповідного навчального середовища мають бути виконані певні вимоги, які й забезпечать його активність. Розроблення системи вимог до інформаційно-комунікаційного навчального середовища є дуже важливим, оскільки, працюючи з програмою, студент і викладач будуть обмежені певною системою дій, яку закладено у програмі. За даними нашого дослідження, інформаційно-комунікаційне навчальне середовище

може виступати суб'єктом навчально-виховного процесу, якщо воно відповідає таким групам вимог:

1) технічні вимоги: комп'ютери в навчальних класах об'єднані в мережу з обов'язковим доступом до Інтернет-ресурсів. Крім того, важливим аспектом є створення можливостей доступу до навчальних електронних ресурсів (WiFi-технології) із будь-якого зручного для студентів місця, (наприклад, бібліотека, гуртожиток, їдальня тощо);

2) програмні вимоги: програмне середовище має вирішувати питання безпеки (реєстрації, персоніфікації, розмежування прав доступу до ресурсів), бути інтегрованим (усі навчальні компоненти повинні подаватися в природній формі), нескладним для опанування, наповнення і модифікації, надавати можливості взаємодії, спілкування, моніторингу навчального процесу, містити режим виходу зі складних ситуацій (експерт), надавати можливості для дистанційного навчання (on- і off-line);

3) академічні вимоги стосуються методичного наповнення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища;

4) соціальні вимоги: оскільки користувачі інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища утворюють певну спільноту, особливу увагу необхідно приділити означеній групі вимог, яка, на наш погляд, включає культурологічний, етичний і юридичний аспекти (йдеться, насамперед, про правила спілкування в мережі та використання доробок інших авторів);

5) вимоги до людських ресурсів: побудова навчально-виховного процесу на базі інформаційно-комунікаційних технологій передбачає наявність фахівців-програмістів і відповідно підготовлених викладачів.

На жаль, сучасний стан науково-професійної підготовки вчителя не забезпечує повною мірою належний рівень його готовності до ефективної діяльності, оскільки він ґрунтується здебільшого на аналітичному підході, що спричинює структурно-якісну роздрібненість окремих навчальних дисциплін. Водночас сучасні прогресивні тенденції в освіті, зокрема компетентнісний підхід, орієнтують на багатоаспектну різнобічну змістову і смислову інтеграцію, введення нових навчальних курсів, які відображають динамізм нової наукової парадигми, синтезують багатогранність її внутрішніх зв'язків і взаємозалежностей. Так, значне зростання обсягу наукових знань позначається на обсягах інформаційної складової процесу навчання, вимагає розвитку і модернізації методів трансляції. Об'єктивні тенденції в розвитку сучасної освіти вимагають інтеграції інформаційного обміну в освітньому просторі, яким може

статі інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Останнє передбачає більш повне і ефективне використання потенційних можливостей наявних організаційних форм і методів вищої школи за рахунок створення спеціального програмного забезпечення на базі мультимедійних технологій із необхідними дидактичними, методичними матеріалами, творчими завданнями, уведенням у педагогічні системи елементів автоматизації управління навчальним процесом і надання можливості роботи з ресурсами глобальної мережі Інтернет.

На перший план висувається не засвоєння певних знань, умінь і навичок, а формування індивідуальної техніки раціонального способу вирішення завдань у різних навчальних чи життєвих ситуаціях, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості, готовність до повноцінного життя в сучасному суспільстві.

Освіту можна вважати спрямованою на забезпечення інтересів особистості, якщо вона спроможна вирішити такі завдання: гармонізувати відношення людини з природою шляхом усвідомлення сучасної наукової картини світу; стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчості шляхом засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання; домогтися успішної соціалізації особистості через занурення її в культуру, у тому числі техногенну, а також інформаційно-комунікаційне середовище; навчити людину жити, створити умови для її безперервної освіти в умовах насиченого активного інформаційного середовища; надати можливості для набуття вищої освіти, яка дозволить достатньо швидко переключатися на галузі суміжні із професійною діяльністю.

Вищій педагогічній школі в цьому плані відводиться особлива роль, оскільки саме вона покликана підготувати педагогічні кадри для загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої школи на рівні сучасних вимог суспільства. Основна мета полягає в підготовці педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток особистості, формування її розумових, фізичних і естетично-вольових здібностей, високих моральних якостей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого та культурного потенціалів суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com>.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.

3. Википедия, свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/?oldid=13327170>.
4. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века : учебн. пособие [для пед. учебных заведений] / под общ. ред. А. И. Пискунова. – М. : ТЦ Сфера, 2006. – 3-е изд. – 496 с.
5. Коменский Я. А. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци // Сост. В. М. Кларин, А. Н. Журинский. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
6. Петухова Л. Є. До питання про трисуб'єктну дидактику / Л. Є. Петухова, О. В. Співаковський // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – №5 (61). – С. 7–9.
7. Психология. Словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-c9.htm>.
8. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е. – Мн. : Современное слово, 2001. – 928 с.
9. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер. – К. : Вид. дім "Всесвіт", 2000. – 480 с.